

Valoarea de adevăr a zvonurilor. Zvonurile din România la sfârșitul celui de-al doilea război mondial

Aurelian Stoica
Universitatea București

Articolul examinează specificul și tipologia zvonurilor în timpul războiului, precum și implicațiile acestui fenomen pentru interesele societății. Abordarea reprezintă o analiză a zvonurilor care au fost transmise în anumite comunități din București în noiembrie 1943 și are structura unui studiu de caz. Ipoteza lucrării de față este aceea că putem vorbi de o „valoare de adevăr” intrinsecă zvonurilor, în timp de război, care asigură forța de propagare a acestora.

Introducere

Zvonul a suscitat deseori interesul opiniei publice, însă a constituit, în același timp, și obiectul unor interesante dispute teoretice, fiind definit fie ca „informație sau relație care se transmite de la o persoană la alta și care se răspândește astfel” (Boudon *et al.*, 1993/1996, 319), fie ca „afirmație prezentată drept adevărată fără a exista posibilitatea să i se verifice corectitudinea” (Mihăilescu, 1993, 676). În limbajul curent, expresii ca „se zice”, „se aude”, „se tot vorbește”, „s-a aflat că” etc. însoțesc zvonul, informație cu sursă difuză și colectivă, îl amplifică și îi asigură un făgaș de propagare rapidă. Se cuvine amintită și abordarea lui Jean-Noël Kapferer, pentru care zvonul reprezintă „aparitia și circulația în cadrul societății a unor informații fie încă neconfirmate public de către sursele oficiale, fie dezmințite de acestea” (Kapferer, 1990/1993, 39).

Emergența zvonurilor în timp de război a constituit o preocupare pentru cercetători, în primul rând pentru cei americani, care au abordat inclusiv problematica valorii de adevăr a conținutului acestora. De altfel, cei mai prestigioși analiști ai acestui domeniu și-au întemeiat cercetările pe studiile făcute în timpul și despre serviciul militar american, pe parcursul celui de-al doilea război mondial. Potrivit lui Robert H. Knapp, de exemplu, zvonurile înfloresc doar în perioade caracterizate prin constrângeri sociale, precum cele de război, când nu numai că deteriorează încrederea și moralul opiniei publice, ci se pot constitui și în arme ale propagandei inamice. Dacă fluturașii, broșurile sau transmisiunile radio pot fi asemănați unor gloanțe, zvonul poate avea caracteristicile distructive ale unei adevărate torpile (Knapp, 1944, 28). În plus, unii cercetători au subliniat pericolul pe care îl prezintă efectele zvonurilor (de distorsionare și crearea panicii) pentru a

se putea pregăti eficient populația civilă și forțele armate, apreciindu-se și că zvonurile pot afecta secretele militare, întrucât ele conțin esența acestor secrete (Caplow, 1947, 298).

Deși valoarea de adevăr nu poate fi extrapolată numai sectorului militar, ipoteza acestui studiu – sugerată de Septimiu Chelcea – este aceea că sâmburele de adevăr e intrinsec zvonurilor, indiferent de domeniul în care ele pot fi întâlnite, chiar și în cel militar. Sâmburele de adevăr este acela care, alături de importanța și ambiguitatea informației invocate de Gordon W. Allport și Leo Postman (1946-1947, 502), asigură forța zvonului și contribuie la transformarea unui fapt oarecare într-un zvon atractiv, cu resurse de propagare proprii. Unii autori critică ipoteza conform căreia la conținutul zvonului se ajunge prin distrugerea progresivă a adevărului inițial, susținând că în multe situații nu se poate vorbi de un adevăr inițial, zvonul fiind rezultatul unui proces constructiv, de grup, pentru definirea satisfăcătoare a realității (Kapferer, 1990/1993, 154).

În general, condițiile care favorizează transmiterea zvonurilor țin de „situațiile ambigue și problematice, în care există tensiuni, neliniște, anxietate” (McQuail, 1984/1999, 142). Pentru alți autori, emergența zvonurilor într-un context social dat ține de importanța și ambiguitatea evenimentului (ce îl potențiază), dar și de trăsăturile de personalitate (care au un rol frenator – Chelcea, 2002, 107). Ce facilitează totuși transmiterea zvonurilor pe timp de război? Două ar fi condițiile favorabile vehiculării lor: necesitatea păstrării secretului privind evenimentele și pregătirile militare, care duc la apariția cenzurii, și urmarea acesteia, respectiv transformarea faptelor în evenimente rare și prețioase (Knapp, 1944, 22). Pentru Robert H. Knapp, contextul creat de conflictele militare concentrează și intensifică viața emoțională a opiniei

publice, ale cărei dorințe, temeri, suspiciuni și dispute devin unitare, cu un caracter omogen. Același autor a propus și împărțirea zvonurilor în două categorii principale: de informare și de satisfacere emoțională. Dacă primele au rolul de a comunica noutăți, informații, cele din a doua categorie exprimă o emoție, un sentiment care este asimilat în construcția zvonului peste valoarea unei simple știri.

În ceea ce privește tipologia concretă a zvonurilor pe timp de război, putem întâlni zvonuri referitoare, de cele mai multe ori, la operațiuni militare și traseele acestora, repatriere, demobilizare, schimbări administrative (regulamente, ordine secrete, promovări, schimbări de personal și de cadre de comandă). Alte categorii privesc victimele, bolile, politica internă, atrocitățile, viciile și corupția, precum și zvonuri despre stadiul războiului (inclusiv zvonuri de pace – Caplow, 1947, 300-301). Sociologul american Theodore Caplow mai apreciază că, pe timp de război, adevărul conținut de zvon este la un nivel ridicat întrucât fiecare operațiune majoră, schimbare de bază militară sau modificare administrativă importantă a fost precedată de existența unui zvon înainte de apariția unor declarații oficiale.

Pentru alți autori, zvonurile în timp de război s-au împărțit în două categorii: cele unificatoare, pozitive (care creează o stare de spirit bună) și cele negative, ce descurajează și destabilizează (Jeanneney, 1996/1997, 146). Dintre acestea fac parte așa-numitele „zvonuri negre” despre adversar, care fac referire la barbariile săvârșite de acesta. Un astfel de zvon privea faptele oribile săvârșite de nemți la ocuparea Belgiei și a nordului Franței, încercând să convingă opinia publică franceză, prin minciună, că aceștia tăiau mâinile copiilor din zonele ocupate. La rândul lor, germanii aveau în arsenal o poveste cu prinderea unor medici și militari francezi care otrăveau fântânile, în timpul primului război mondial.

Dintre zvonurile care descurajează, cele mai importante se referă la trădările conducătorilor care au trecut la inamic și cele ce privesc reprimările sângeroase. Succesul pe care îl au zvonurile în timp de război este explicat prin faptul că „toți cei care sunt convingși de adevărul lor văd în absența semnelor care să le confirme nu un îndemn la prudență, ci o dovadă a perversității și eficacității excepționale a celor ce-și disimulează uneltirile josnice” (Jeanneney, 1996/1997, 47).

Cu toate că majoritatea autorilor nu se apleacă asupra caracterului „intențional” al zvonului, respectiv al construcției și răspândirii sale în diverse medii în vederea influențării acestora pentru a se adopta anumite atitudini sau opinii favorabile inițiatorului, unii dintre ei, printre care și Henri-Pierre Cathala, s-au preocupat de acest aspect. Potrivit acestuia, „zvonurile sunt răspândite în medii considerate propice, iar difuzarea lor se face către mai multe ținte deodată, în așa fel încât ivirea zvonului din mai multe izvoare să conducă la confirmarea lui” (Cathala, 2000, 120). Autorul menționat abordează zvonul mai degrabă ca pe un instrument al operațiunilor de dezinformare decât ca pe un fenomen ce ține de studiul psihologiei sociale.

Plecând de la prima tipologie ce stă la baza zvonului, respectiv zvonuri care iau dorințele drept realitate (zvonuri optimiste), zvonuri ce exprimă o teamă sau o anxietate și zvonuri care provoacă disensiuni, atacând persoane din cadrul aceluiași grup (Knapp, 1944, 23-24), Jean-Noël Kapferer prezintă conținutul ce stă la baza a nouă tipuri de zvonuri: 1) întoarcerea Satanei; 2) otrava ascunsă; 3) complotul împotriva puterii; 4) crizele artificiale; 5) teama de străin (spre exemplu, antisemitismul); 6) răpirea copiilor; 7) bolile conducătorilor; 8) pro-

blemele lor; 9) compromiterea financiară sau escrocheriile lor. În ceea ce privește ultimele trei categorii, ele sunt detaliate de Jean-Noël Kapferer la analiza privind zvonul politic, ale cărui teme sunt: mâna ascunsă (puterea ocultă, societatea secretă), acordul secret, banii, sănătatea, sexul, limbajul dublu și imigrația.

O clasificare exhaustivă a fost propusă și de autorii români potrivit cărora zvonurile pot fi clasificate, după geneza lor, în „zvonuri-vis”, „zvonuri-sperietoare” și „zvonuri-incitare”. În funcție de teme, se pot întâlni „zvonuri majore” și „zvonuri cotidiene”. În cazul în care se ia în calcul gradul lor de plauzibilitate, zvonurile se împart în „plauzibile” și „fanteziste”, după sursa informațiilor pot fi „zvonuri creație colectivă” și „zvonuri lansate” (de un emițător), după durată pot fi „zvonuri vivante” și „zvonuri efemere”, iar după canalul de comunicare putem vorbi de „zvonuri ce circulă de la gura clevetitoare la urechea avidă de informații senzaționale” și „zvonuri mass-media” (Chelcea, 2003, 374-375).

Este, probabil, dificil de aplicat unei anumite comunități o grilă ce stabilește o tipologie clară a zvonurilor, întrucât această comunitate, în concordanță cu membrii săi, are propriile așteptări, motivații și aspirații, de care cei ce le lansează trebuie să țină seama (Tran și Vasilescu, 2003, 137), astfel încât mesajele care circulă în interiorul său sunt puternic influențate de nevoile și interesele actuale, concrete. Anumite teme au însă un caracter universal, atât spațial, cât și temporal, mai ales în timp de război, după cum vom vedea, putând fi regăsite de-a lungul timpului în situații de criză cărora diverse state sau instituții au trebuit să le facă față.

Zvonurile în atenția S.S.I.

În cele ce urmează, îmi propun să analizez valoarea de adevăr pentru câteva categorii de zvonuri ce au fost culese de către instituțiile statului român (Serviciul Special de Informații, care avea un compartiment pre-ocupat de această problematică) tot într-un context zbuciumat, și anume în perioada 1-30 noiembrie 1943, adică în plină conflagrație mondială, în diferite medii din Capitală.

Zvonurile („svonuri și știri false”, potrivit datelor Arhivelor Naționale Istorice Centrale, f. 33) au fost orientate în două mari direcții (din domeniul intern și domeniul internațional), având precizate și mediile în care erau vehiculate, respectiv cercurile democratice, intelectuale, muncitorești, maghiare, evreiești, ardeleni, militare și comuniste. De exemplu, în cercurile intelectuale se reitiera una dintre temele zvonului politic enunțate mai sus, respectiv cea a acordului secret, afirmându-se că „ocupația germană în România se va înfăptui curând, în urma descoperii unor tratative secrete între guvern și anglo-americiani” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34). Cei care vehiculau acest zvon erau de părere că discuțiile ar fi vizat „să ducă România la o pace separată” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34), lucru ce nu s-a confirmat până la sfârșitul regimului Antonescu. Pe aceeași temă, dar cu o adăugare ce viza tema limbajului dublu, se preciza că „între Germania și Anglia există o înțelegere secretă, spre a se evita invadarea Europei de către forțele sovietice” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 36), ceea ce nu era adevărat, dar reprezenta un punct de vedere acceptat de multe forțe politice. Printre cei ce transmiteau zvonul în aceste medii exista credința că, „în baza acestei înțelegeri, trupele germane se vor retrage treptat din Balcani și se vor regrupa pe frontul de Est, pentru a putea acționa cât

mai eficace împotriva sovietelor” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 36).

Întâlnirile politicianilor și militarilor erau și ele amintite în conținutul zvonurilor, cum ar fi cel care stabilea că „vizita în Crimeea a Generalului Pantazi a fost urmarea cererii adresate de Marele Stat-Major către Înaltul Comandament german de a fi de acord asupra retragerii trupelor de pe Bug, pentru o mai bună apărare a Basarabiei” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 35).

Tot cercurile intelectuale vehiculau zvonuri ce prezentau interes pentru cei ce făceau parte din această categorie, precum cel conform căruia, „în cadrul evacuării Transnistriei, funcționarii publici din acea provincie au obținut concedii de câte 45 de zile, spre a se putea ocupa de strămutarea lor în Țară” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 35). Cei cu pregătire superioară mai apreciau că „Transnistria va fi preluată de autoritățile militare germane, care au interzis de pe acum orice evacuare de materiale” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 35). Acest lucru s-a petrecut câteva luni mai târziu, când Transnistria și Odesa au fost predate, administrativ, autorităților germane.

În cercurile democratice, principalele zvonuri vizau întâlnirile de taină la care participau comandanții militari și șefii politici. Astfel, fiind cunoscută intenția Comandamentului german „de a continua retragerea pe frontul de Est și de a stabili o linie de rezistență pe Carpați și Gurile Dunării” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 33), conducerea statului a inițiat „o consfătuire cu toți șefii fostelor partide politice, spre a se consulta asupra situației” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 33), iar un oficial român „a fost în Italia pentru trei zile, având convorbiri cu Mussolini și cu Mareșalii Rommel și Kesselring” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 33), scopul întâlnirii vizând

ieșirea Italiei și României din război. Această ipoteză era susținută și de ideea că „oamenii politici i-au prezentat Conducătorului Statului memorii scrise în această chestiune, opiniiind pentru încheierea unei păci separate” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 33). Dacă retragerea pe linia munților Carpați nu a fost luată în calcul, preferată fiind linia Focșani-Nămoloasa-Galați, adică linia dintre munți și Dunăre, în prezent sunt cunoscute memoriile adresate de Iuliu Maniu și Constantin (Dinu) Brătianu lui Ion Antonescu, în care aceștia cereau ieșirea României din război. Aceleași medii vehiculau și zvonuri privind încheierea unor înțelegeri secrete, astfel încât „Turcia va intra în războiu alături de anglo-americiani, iar Dardanelele vor fi deschise flotei engleze, spre a fi în măsură să atace coastele Mării Negre și să execute debarcări în Balcani” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 36). Cercurile democratice sperau că prin această alianță „anglo-americianii vor fi în măsură să ocupe întreaga peninsulă balcanică și vor stăvili eventualele înaintări și pretenții ale forțelor sovietice” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 36). Acest lucru oglindea mai degrabă speranța populației că aliații vor debarca în această zonă, iar campania prin care s-a mascat intenția lor de a debarca în Normandia indică o probabilitate scăzută de existență a unor semnale care să poată fi cunoscute pe baza zvonurilor, în cazul unor decizii de asemenea amploare.

Cercurile evreiești vehiculau, de asemenea, zvonuri ce vizau semnarea unor acorduri secrete precum cel ce relatează că „un avion românesc, trimis în misiune secretă la Ankara de către guvernul nostru, a fost silit să aterizeze pe teritoriul sârbesc” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 33). Crescând tensiunea informației comunicate și construind un mesaj ce capta atenția și prin importanța conținutului, cei care vehiculau zvonul apreciau că „forțele conduse de

Generalul Mihailovici au intrat astfel în posesia unor importante documente” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 33). Aceste date nu au fost confirmate până în prezent, iar o scurtă analiză a traseului geografic descris ridică semne de întrebare privind veridicitatea informațiilor.

Presupusele schimbări la nivel politic erau anticipate de un zvon care informa că „un avion necunoscut a sburat pe deasupra Basarabiei, lansând scrisori din partea fostului Rege Carol al II-lea către M.S. Regele Mihai, cu sfatul de a părăsi Tronul, pentru binele României” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 35).

Urmând aceleași teme ale zvonului politic enunțate de Jean-Noël Kapferer, unele mesaje întâlnite în aceste cercuri s-au referit la faptul că „Tezaurul Băncii Naționale a fost evacuat în Elveția” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34), printre membrii acestei comunități vehiculându-se și ideea că „numeroase personalități marcante din Capitală au început să se refugieze cu familiile lor în Elveția și în Turcia” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34). În plus, în vederea asigurării unui climat de liniște în țară, conducerea statului ar fi ordonat „să se interzică eliberarea viitoare a acestor pașapoarte, pentru a nu se produce panică în țară” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34). Ulterior s-a confirmat că a existat o listă de 200 de persoane care, în caz că România ar fi fost ocupată de trupele Armatei Roșii, ar fi urmat să continue lupta pe cale diplomatică pentru sprijinirea țării. Aceeași minoritate aprecia că, „în curând, România va fi ocupată de forțele armate ale Reich-ului și transformată în protectorat german” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34), iar acest lucru se va face prin demobilizarea trupelor române. Comentând și mersul războiului, cercurile evreiești erau de părere că „ofensiva sovietică în sectorul sudic al frontului de Est este în mare parte rezultatul sfaturilor prețioase

ale Generalului Weigand, care se găsește pe lângă Comandamentul armatelor sovietice din regiunea Niprului” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 36).

În mod similar, membrii cercurilor comuniste erau de părere că nu a mai fost posibilă retragerea trupelor din Crimeea spre Bug „din cauza rapidei înaintări sovietice” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 35) și din acest motiv „în Crimeea au rămas încercuți 90 000 de ostași români și 30 000 germani” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 35). Legătura cu aceste trupe nu putea fi reluată din cauza faptului că „Înaltul Comandament sovietic a masat în acest sector 1 500 000 de soldați de elită” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 35). În primăvara anului 1944, forțele germano-române rămase în Crimeea au fost încercuite de armatele sovietice, fiind evacuate la Constanța cu ajutorul navelor și avioanelor, fiind astfel salvați circa 60 000 de soldați. În cercurile muncitorești, principalele zvonuri vizau dotarea cu armament a soldaților români, afirmându-se că Germaniei i s-a solicitat „să urgenteze trimiterea armamentului destinat armatei noastre” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34). Printre muncitorii preocupați de această problemă se credea că „forurile germane au respins cererea, sub pretext că momentan Germania nu dispune de armament livrabil României” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34). Poate și pentru că această clasă socială era direct implicată în luptele de pe front, alături de țărănime, era reiterat zvonul că, „în fața acestei situații, Conducătorul Statului a ordonat demobilizarea armatei” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34). În cercurile maghiare circulau zvonuri conform cărora, întrucât „bombardamentele asupra Capitalei vor începe în curând, Curtea Regală se va muta în județul Hunedoara” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34). Pentru minoritatea maghiară din Capitală

mai exista și convingerea că, astfel, „guvernul își va stabili sediul la Brașov” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 34).

În ceea ce privește mediile militare, aici existau preocupări de interes direct ale acestor grupuri vizând schimbarea unor conducători, zvonurile prefigurând că „Generalul Jienescu va fi înlocuit la conducerea Ministerului Aerului prin Generalul Ermil Gheorghiu, care actualmente comandă aviația noastră de pe front” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 35). Acest lucru nu s-a întâmplat totuși, generalul Jienescu păstrându-și funcția până la căderea regimului lui Antonescu, peste aproximativ zece luni.

În acest mod s-au structurat principalele zvonuri ce au circulat în București, în luna noiembrie a anului 1943, ținând cont de cercurile în care au fost vehiculate și de interesul pe care aceste medii l-au manifestat față de anumite probleme. Demobilizarea trupelor, pierderile umane, pacea separată, înțelegerile secrete, lipsa de armament a soldaților, evacuarea funcționarilor, fuga din țară a personalităților, bombardamentele și retragerile sunt factori ce pot influența moralul populației, mai ales în timpul războiului, când există un climat favorabil propagării cu intensitate a zvonurilor.

De altfel, starea de spirit a populației a fost, pe timpul războiului, în atenția autorităților române, dovadă fiind preocuparea acestora de a cunoaște zvonurile care au circulat în diverse părți ale țării, conform buletinului Direcției Generale a Poliției intitulat „Starea de spirit – 10-17 august 1944”. Unul dintre zvonurile vehiculate printre cei care călătoreau cu trenul prin țară viza sfera politică, subliniind că „se discută tot mai insistent că este vorba despre demisia actualului guvern și înlocuirea lui cu un altul avându-l în frunte pe Iuliu Maniu” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 45). Se credea că schimbarea de guvern ar fi rezultatul întrevederii dintre conducerea

statului român și cea a statului german, care ar fi dat părții române niște sarcini grele, imposibil de executat. Zvonul s-a confirmat parțial ulterior, partidul lui Maniu fiind cooptat la guvernare doar temporar după 23 august 1944.

Referitor la acest aspect, începea să ia amploare ideea că „unii oameni politici cu sentimente de stânga s-ar fi și dus la Moscova pentru a obține o pace în condițiuni mai avantajoase” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 45). În zona Moldovei, circulau zvonuri în rândul populației privind o posibilă deplasare a trupelor germane întrucât ele „își retrag continuu bunurile și unitățile din acest sector al frontului” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 45). În zona Banatului, starea de spirit a populației era marcată atât de raidurile aviatice, cât mai ales de activitatea partizanilor lui Iosif Broz Tito în Serbia. La starea de neliniște a populației mai contribuiau și „svonurile despre evacuarea satelor din zona Dunării, dintre Orșova și Baziaș, în vederea unui eventual front” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 46). Și în Transilvania exista un sentiment de neliniște în rândul populației, care era îngrijorată din cauza „svonurilor lansate de refugiații români ce vin din Ungaria cu privire la retragerea trupelor germane din Ardealul de Nord” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 46).

În Muntenia, în luna noiembrie a anului 1944, circula zvonul că „între Lucrețiu Pătrășcanu și Uniunea Sovietică exista un act secret ce prevedea că România trebuia să dea, pentru reconstrucție, un număr de 1 500 000 de oameni” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 53), acest număr urmând a fi format din criminali de război, funcționari, legionari și sași din România. În plus, zvonul s-a intensificat și confirmat în perioada imediat următoare din pricina faptului că autoritățile au trecut la arestarea legionarilor și criminalilor de război. Tot despre Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul Justiției,

circulau zvonuri că ar fi lucrat la o Lege de epurare a funcționarilor, acest lucru însemnând că toți cei ce vor fi eliminați din instituții vor pierde toate drepturile și nu vor primi preaviz. În mod similar, „mai circulă un svon că în prezent Dl. Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul Justiției, ar lucra la o lege prin care să se impună inventarierea bunurilor individuale, ca apoi să se ceară depunerea celor ce prisosesc” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 54), idee înfăptuită treptat în anii următori de regimul ce a venit la putere.

În rândul populației se vorbea deja de o primă etapă a naționalizării, constând în exproprierea imobilelor urbane, care urmau a fi date în folosință muncitorilor și populației sărace. Alte zvonuri, axate pe tematica banilor, preconizau „lucrarea unei legi privitoare la monetă, cari, printr-o inflație crescândă, să ajungă la devalorizarea totală a monetei prin a-i deposeda pe posesorii de depozite bănești de valoarea acestora” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, f. 54).

În timpul celui de-al doilea război mondial, unele țări care au participat la conflagrație au pus un mare accent pe studiul zvonurilor. De exemplu, în Statele Unite a fost înființat în 1942 Biroul de Informații de Război – The Office of War Information (OWI) –, agenție de propagandă americană pe durata războiului, care, între altele, avea și sarcina de a controla fluxul zvonurilor, chiar dacă acest lucru însemna discreditarea fenomenului (Kapferer, 1990/1993, 29).

Cercetătorii care lucrau în cadrul acestei agenții au inițiat campanii de afișaj pentru a preîntâmpina scurgerile de informații de la cetățeni, stabilind chiar și măsurile ce trebuie îndeplinite pentru a descuraja colportarea zvonurilor. Acestea vizau păstrarea încrederii publicului în mediile de informare oficiale și în conducători, transmiterea unui maximum de informație la apariția unui eveniment, eliminarea zonelor de necunoaștere (asigurarea receptării

informațiilor oficiale) și organizarea timpului astfel încât lipsa de ocupație să nu favorizeze transmiterea zvonurilor (Knapp, 1944, 35-36). Unii autori apreciază că „zvonurile lansate deliberat au perioada de germinare mai lungă, ating arii de răspândire mult mai largi, au o persistență îndelungată, producând o erodare profundă a morallui trupelor combatante și a populației civile, iar rezistența acestora rezidă în veridicitatea lor” (Arădăvoaice și Niță, 1995, 133). Vehicularea zvonurilor în timp de război se poate constitui într-una dintre etapele a ceea ce numim în confruntările moderne „război psihologic”, adică „acele acțiuni de diseminare de informații și semnale (pe timp de pace, război sau criză) către ținte externe (guverne, populații, organizații, indivizi), care pot fi adverse, prietene sau neutre, ori interne (propria opinie publică, factori de putere politică, organizații), în scopul influențării sau modificării atitudinilor, motivațiilor, opiniilor lor în sensul dorit de emițător (descurajarea adversarului și/sau încurajarea propriei populații)” (Hentea, 2002, 15).

Pentru eliminarea zvonurilor, este nevoie de claritate, repetiție și consistență. Controlul zvonurilor pe timp de război este imposibil atunci când ele tratează ceva important și necunoscut pentru oameni. Singura modalitate de depășire a acestei situații este informația completă, instituțională în toate problemele de importanță majoră pentru opinia publică (Allport, 1943, 608).

Faptul că autoritățile române de la acea vreme se preocupau de existența acestor zvonuri în rândul populației trebuie, evident, coroborat și cu situația specială în care se afla țara noastră. De altfel, fiecare stat este obligat în timp de război să se ocupe de pregătirea psihologică a populației, astfel încât campaniile de zvonuri ce pot determina reacții defetiste sau alarmiste, declanșate sau nu de inamici, să nu aibă prea mulți sortii de izbândă.

Concluzii

Din analiza zvonurilor prezentate se pot identifica trei categorii principale ce au circulat în perioada menționată: zvonuri referitoare la evenimente interne, care ulterior – din datele cunoscute în prezent – s-au și confirmat într-o măsură semnificativă, zvonurile referitoare la schimbări în plan internațional, ce au reprezentat mai degrabă expresia unor așteptări ale opiniei publice, și zvonuri cu caracter destabilizator, precum cele ce aduceau în discuție probleme ca demobilizarea, bombardamentele sau lipsa de armament.

Pentru unele dintre zvonurile prezentate, a existat, după cum s-a putut vedea, un suport real în plan istoric. Datele vehiculate în conținutul zvonurilor nu făceau parte în totalitate din categoria știrilor false, ci erau chintesența unor evenimente reale, pe care adeseori acestea le-au anticipat, le-au concurat sau le-au explicat.

Se poate vorbi deci de existența unui germene de adevăr care dă consistență zvonului și îi asigură succesul în viața socială a unei comunități. Iar dacă știrea nu este adevărată, precum acele zvonuri despre operațiuni majore care nu au mai avut loc, se pot invoca prezența unor jumătăți de adevăr, aproximări, lipsa de acuratețe a detaliilor. Pentru a nu exista nici un dubiu, Theodore Caplow (1947, 301) a subliniat clar că „a existat o relație pozitivă și negreșită între supraviețuirea unui zvon, din punct de vedere temporal și al difuzării, și adevărul conținut de acesta”. În plus, s-a constatat că transmițerii de zvonuri false i s-a atașat o conotație negativă, acest lucru fiind însoțit de tendința de a asocia surse unor declarații îndoielnice. Pe de altă parte, se poate aprecia că zvonurile au fost veridice când s-au referit la aspecte ce țineau de viața internă, cu implicații directe asupra populației din România. Despre multe dintre faptele comentate în acei ani nu se

dețin nici în prezent date care să le confirme sau infirme și, în plus, nu e posibil ca deciziile politice majore internaționale să fie cunoscute în timp real pe baza unor zvonuri care să se și adeverească (decât dacă se vrea acest lucru); ar fi împotriva tuturor regulilor. Oricum, acest fenomen va crea în continuare numeroase dispute teoretice întrucât, așa cum răspicat a afirmat Jean-Noël Kapferer în critica sa la adresa ipotezelor lui Allport și Postman, „zvonul devine supărător tocmai pentru că se poate adevăra” (Kapferer, 1990/1993, 29).

Bibliografie

- Allport, Gordon W. (1943). Restoring Morale in Occupied Territory. *The Public Opinion Quarterly*, 7, 4, 606-617.
- Allport, Gordon W. și Postman, Leo. (1946-1947). An analysis of rumor. *The Public Opinion Quarterly*, 10, 4, 501-517.
- Arădăvoaice, Gheorghe și Niță, Dan. (1995). *Zvonul. Determinări, conținut, consecințe*. București: Editura Academiei de Înalte Studii Militare.
- Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 38/1932.
- Boudon, R., Besnard, P., Cherkaoui, M. și Lécuyer, B.-P. (coord.). [1993] (1996). *Dicționar de sociologie*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Caplow, Theodore. (1947). Rumors in War. *Social Forces*, 25, 3, 298-302.
- Cathala, Henri-Pierre. [1986] (2000). *Epoca dezinformării*. București: Editura Antet.
- Chelcea, Septimiu. (2002). Zvonurile – o formă de exprimare a opiniilor. În S. Chelcea. *Opinia publică. Gândesc masele despre ce și cum vor elitele?* (pp. 97-108). București: Editura Economică.
- Chelcea, Septimiu. (2003). Zvonul. În S. Chelcea și P. Iluț (coord.). *Enciclopedie de psihosociologie* (pp. 374-375). București: Editura Economică.
- Hentea, Călin. (2002). *Propaganda fără frontiere*. București: Editura Nemira.
- Jeanneney, Jean-Noël. [1996] (1997). *O istorie a mijloacelor de comunicare. De la origini și până astăzi*. Iași: Editura Institutul European.
- Kapferer, Jean-Noël. [1990] (1993). *Zvonurile. Cel mai vechi mijloc de informare din lume*. București: Editura Humanitas.
- Knapp, Robert H. (1944). A Psychology of Rumor. *The Public Opinion Quarterly*, 8, 1, 22-37.
- McQuail, Denis. [1984] (1999). *Comunicarea*. Iași: Editura Institutul European.
- Mihăilescu, Ioan (1993). Zvonul. În C. Zamfir și L. Vlăsceanu (coord.). *Dicționar de sociologie*. București: Editura Babel.
- Tran, Vasile și Vasilescu, Alfred. (2003). *Tratat despre minciună: repoziționarea etică a conceptului de minciună*. București: Editura Comunicare.ro.

Abstract

The article examines the specific and the typology of rumors during the war, as well as the implications of this phenomenon for the interests of society. The approach represents an analysis of the rumors that have been transmitted in certain communities in Bucharest, in November 1943, and it has the structure of a case study. The hypothesis of this paper is that we could speak about the inner "truth value" of rumor, in times of war, which provides the propelling force of rumors.

Primit la redacție: iulie 2004